

ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลย บนฐานนิเวศวัฒนธรรม

Empowerment Strategies of Community for Loei Watershed Resources Management on the Ecological Culture

ยุทธนา วงศ์โสภา^{1*} ประจัญ กิ่งมิ่งแฮ² ธนกฤต ทูริสุทธิ์³ กฤตติกา แสนโกชนัน⁴
Yuttana Vongsopa^{1*}, Prachon Kingminghae², Thanakrit Thurisut³, Krittikar Sanposh⁴

Corresponding author Email: yuttana_vong@hotmail.com^{1*}

(Received: November 5, 2018; Revised: December 8, 2018; Accepted: January 5, 2019)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบท สภาพปัญหาการจัดการทรัพยากรของชุมชนในการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลย และปัจจัยที่กำหนดพลังอำนาจชุมชนในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำบนฐานนิเวศวัฒนธรรม 2) เพื่อสร้างยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม 3) เพื่อประเมินผลยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม การวิจัยเป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ซึ่งใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) และเชิงปริมาณ (Quantitative research) กลุ่มเป้าหมาย คือ ตัวแทนกลุ่มองค์กรชุมชน จำนวน 12 ชุมชนในลุ่มแม่น้ำเลย เครื่องมือการวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง การสนทนากลุ่ม การประชุมเชิงปฏิบัติการ ใช้ SWOT Analysis เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ การทดลองปฏิบัติการและการประเมินยุทธศาสตร์ การวิจัยใช้การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ และการวิเคราะห์เชิงปริมาณ ใช้สถิติเชิงพรรณนา ค่าร้อยละ ค่าความถี่ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

สภาพปัญหาในลุ่มแม่น้ำเลย ได้แก่ ด้านข้อมูลและสถานการณ์ ด้านการค้นหาและพัฒนาศักยภาพ ด้านการมีส่วนร่วม ด้านการจัดการเชิงสถาบัน ด้านการวางแผนและการจัดการทรัพยากร ด้านการสร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชน ด้านการบูรณาการและไม่รู้ขอบเขตการจัดการทรัพยากร และด้านการพัฒนาเพื่อสร้างเศรษฐกิจชุมชน มีปัจจัยที่กำหนดพลังอำนาจชุมชนในการจัดการทรัพยากร ได้แก่ การมอบหมายบทบาทหน้าที่ การรับรู้สถานการณ์ปัญหา การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ทักษะและองค์ความรู้ การมีส่วนร่วม ลักษณะทางภูมินิเวศหรือภูมิศาสตร์ ลักษณะของวัฒนธรรมและประเพณี อำนาจหรือขอบเขตในการจัดการทรัพยากร การจัดการทรัพยากรที่สอดคล้องกับสถานการณ์และช่วงเวลาของชุมชน และการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างชุมชน

ผลการกำหนดยุทธศาสตร์ทำให้ได้ 8 ประเด็นยุทธศาสตร์ ได้แก่ 1) การเพิ่มประสิทธิภาพและความสามารถของคณะกรรมการชุมชนในการจัดการทรัพยากร 2) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อจัดการทรัพยากรในชุมชนและส่งเสริมการจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรชุมชนแบบมีส่วนร่วม 3) การเสริมสร้างการเรียนรู้และการใช้ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมความเชื่อของชุมชน 4) การพัฒนาเครือข่ายชุมชนและเชื่อมโยงเครือข่ายชุมชนเพื่อเสริมหนุนการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลยโดยชุมชน 5) ยุทธศาสตร์การเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการทรัพยากรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน 6) การเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการทรัพยากรโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ 7) การจัดการความรู้การจัดการทรัพยากรโดยชุมชนและพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน 8) การพัฒนาระบบการติดตามประเมินผลการจัดการทรัพยากรของชุมชน โดยทั้ง

¹ นักศึกษาปริญญาโท ภาควิชาพัฒนศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

^{2,3,4} อาจารย์ประจำสาขายุทธศาสตร์การพัฒนศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

¹ Ph.D. candidate, Development Strategy Program, Udon thani Rajabhat University

^{2,3,4} Lecturer, Development Strategy Program, Udon thani Rajabhat University

8 ยุทธศาสตร์ มีความเหมาะสมและมีความเป็นไปได้ในระดับมาก การทดลองการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนใน 4 ชุมชน โดยเลือกยุทธศาสตร์ที่ 3 มีกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน (Community Empowerment Process Model) ดังนี้

- 1) การเรียนรู้สถานการณ์จริงของชุมชน
- 2) การค้นหาสาเหตุหรือเงื่อนไขที่นำไปสู่ภาวะไร้อำนาจ
- 3) การสร้างความตระหนัก
- 4) การกำหนดประเด็นเชิงยุทธศาสตร์
- 5) การตัดสินใจเลือกยุทธศาสตร์
- 6) การสร้างพลังให้กับคนหรือแกนนำในชุมชน
- 7) การปฏิบัติการที่เหมาะสม
- 8) การสรุปบทเรียน จากผลการประเมินการทดลองใช้ยุทธศาสตร์ พบว่าชุมชนมีพลังอำนาจเพิ่มขึ้นในทุกด้าน ได้แก่

- 1) ด้านการแสดงออกของสมาชิกในชุมชน
- 2) ด้านโครงสร้างคณะกรรมการหรือคณะทำงานของชุมชน
- 3) ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 4) ด้านการกำหนดเป้าหมายและการจัดทำแผนการจัดการทรัพยากร
- 5) ด้านการเรียนรู้ภูมินิเวศ วัฒนธรรมและประเพณี
- 6) ด้านอำนาจและขอบเขตการจัดการทรัพยากรของชุมชน
- 7) ด้านการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร โดยพบว่า การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร มีระดับการปฏิบัติการมากที่สุดซึ่งจะนำไปสู่พลังอำนาจของชุมชนในการจัดการทรัพยากรของชุมชน นับได้ว่ายุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลย บนฐานนิเวศวัฒนธรรม เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างให้ชุมชนในลุ่มแม่น้ำเลยมีความรู้ มีทักษะ และมีความสามารถตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรในลุ่มแม่น้ำเลยที่สอดคล้องวิถีวัฒนธรรมของชุมชนสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: เสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน การจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ แม่น้ำเลย นิเวศวัฒนธรรม

Abstract

This research aimed to 1) study the context and problem situation of community for the Loei river watershed resources management and the factors determined the community authority on the watershed resources management based on the eco-culture. 2) create the empowerment strategy of community for Loei river watershed resources management on the ecological culture. 3) evaluate the empowerment strategy of community for Loei river watershed resources management on the ecological culture. This was the research and development which used the qualitative and quantitative methods. The sample were in 12 communities. The research instruments were the semi-structural interview, focused group interview, operative meetings, SWOT analysis, experiment and evaluated strategy. The research used the qualitative analysis and quantitative analysis. Use descriptive statistics, percentage, frequency, average and standard deviation.

The problems of community resources management: the information and situation problems, lack of searching and developing community potential, lack of community participation, lack of community institutional management, lack of planning, lack of resources management, lack of learning creation for the community member, lack of integration in the operation and unknown of community resources management boundary and lack of development of the community based economy. The factors determined the community authority in the resources management and the components that affected thinking, analysis and decision making processes on the community's watershed resources; the task assignment, the perception of problem situation, access to information, skill and knowledge, the community participation, ecological and geological of the community, the community culture and tradition, authority or boundary of the community resources management, consistency of resources management and the community duration and information exchange.

The results of determining the strategies topics , which were 8 strategies such as 1) the increasing of efficiency and capacity of the community board related to the resources management, 2) the increment of the efficiency and capacity of community in the resources management and encouraged the community participation in planning for the community resources management, 3) promote the learning and using of local knowledge and wisdom for managing the watershed resources in line with the community culture and belief, 4) develop the community network and link the community network to support the Loei river watershed resources management by the community, 5) the strategy of increasing the efficiency of resources management by promoting the community tourism and promote the community based economy, 6) using the information technology to increase the capability of the resources management, 7) knowledge management of the community resources management and develop the policy proposal for the community resources management, 8) develop the monitoring and evaluating system for the community resources management. Overall, 8 strategies were possible to perform at the high level.

The experiment of the empowerment strategy in 4 communities selected the third strategy. The Community Empowerment Process Model consisted of; 1) discovering reality, 2) finding causes or conditions that lead to Powerlessness, 3) critical reflection, 4) define strategic issues, 5) strategic Decision Making, 6) empowerment for people or leaders in the community, 7) appropriate practice and, 8) lesson summary. These processes built research projects in 4 communities. When finished the research projects, the evaluation of the strategy trial found that the community increased the authority in all aspects: 1) community member performance, 2) community board or community working group structure, 3) community participation, 4) target defining resources management planning, 5) learning of ecology, culture and tradition, 6) authority and boundary of the community resources management, 7) information exchange. This could imply that the empowerment strategy of the community on Loei river watershed resources management on the ecological culture was the significant tool to build up the Loei river watershed community to gain knowledge, skills and capability of decision making according to the Loei river watershed resources management in consistency with the community culture to the sustainable development.

Keywords: empowerment of community, watershed resources management, Loei river watershed, ecological culture

ความเป็นมาของปัญหา

การรวมศูนย์อำนาจการจัดการทรัพยากรเข้าสู่ส่วนกลางที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลักทำให้เกิดการลิดรอนสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร การใช้ระเบียบและกฎหมายโดยไม่เคารพศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์ของคน ทางออกของปัญหาคือการปรับลดอำนาจในการจัดการทรัพยากรให้ชุมชนในแต่ละภูมิภาคสามารถจัดการทรัพยากรด้วยตนเองได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับนิเวศวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นนั้นๆ ทั้งนี้การจัดการทรัพยากรเชิงนิเวศวัฒนธรรมมองว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นรากฐาน

ของการดำรงชีวิตทั้งมนุษย์และระบบนิเวศ ซึ่งเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชน ที่ผูกติดอยู่กับวัฒนธรรม และหลักเหตุผลแบบเศรษฐกิจเชิงสำนักอย่างมีศีลธรรม ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันอย่างหลากหลายทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศในท้องถิ่นที่แตกต่างกัน ดังนั้นการสร้างดุลอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่นจึงเป็นหัวใจสำคัญในการจัดการทรัพยากรที่อยู่บนฐานนิเวศวัฒนธรรมของชุมชน

พลังอำนาจชุมชนคือพลังความสามารถของชุมชนที่จะดำเนินการสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ด้วยการตัดสินใจ การมี

ส่วนร่วมและการเรียนรู้ เป็นทั้งกระบวนการและเป้าหมาย การทำงานที่จะต้องมืออยู่อย่างต่อเนื่อง เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning community) เป็นชุมชนที่มีการจัดการตนเอง (Community management) เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) และเป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (Peaceful) ซึ่งพลังอำนาจชุมชนเป็นความสามารถของตนเอง ชุมชน และสังคม การรับรู้ศักยภาพและความต้องการที่จะควบคุมของคนในชุมชนและสังคม ที่จะจัดการให้เกิดความเสมอภาคการกระจายทรัพยากรแล้วส่งผลดีต่อสังคม การเสริมสร้างพลังอำนาจจึงเป็นกระบวนการที่บุคคลสามารถควบคุมชีวิตตนเองและการมีส่วนร่วมอย่างเป็นประชาธิปไตยในการดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน โดยการเสริมสร้างพลังอำนาจจะเป็นการกำหนดเป้าหมาย กลยุทธ์ และวางแผนไปสู่การปฏิบัติ การกระจายอำนาจจากส่วนกลาง รวมถึงการเชื่อมโยงลักษณะ ทัศนคติ และความสามารถในแต่ละบุคคล กับกลุ่มหรือชุมชน ให้บุคคลได้แสดงศักยภาพให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในระดับที่ชุมชนต้องการ ครอบคลุมไปถึงการเปลี่ยนแปลงระดับต่างๆ ทั้งระดับปัจเจกบุคคล องค์กรและชุมชน โดยพลังอำนาจของชุมชนแสดงออกผ่านการแก้ไขปัญหาของชุมชน การรวมกลุ่ม การมีส่วนร่วม การยอมรับของสมาชิก และการจัดการตนเองในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง (Zimmerman, 2000)

กลุ่มแม่น้ำเลย จัดอยู่ในลุ่มน้ำขนาดกลางซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของลุ่มน้ำโขง ครอบคลุมพื้นที่ 2 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเลยและจังหวัดเพชรบูรณ์ สภาพปัญหาในลุ่มแม่น้ำเลย ได้แก่ ปัญหาตะกอนดิน ปัญหา การชะล้างหน้าดิน ปัญหา ขยะที่มีจำนวนมากขึ้นแต่ระบบการจัดการยังขาดประสิทธิภาพ ปัญหาการใช้สารเคมีในการผลิตภาคเกษตร ปัญหาที่เกิดจากการประกอบกิจการเหมืองแร่ในลำห้วยสาขาของแม่น้ำเลย ปัญหาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรลุ่มน้ำขนาดสมดุล ปัญหาการระบายน้ำเสียและสิ่งปฏิกูลลงแม่น้ำเลย นอกจากนี้ยังมีโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเลย ได้แก่ โรงงานน้ำตาล โรงไฟฟ้าชีวมวล โรงงานโรงงานแปรรูปยางแท่ง และโครงการสร้างเขื่อนแม่น้ำเลย ซึ่ง

กิจกรรมการพัฒนาเหล่านั้นอาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนในลุ่มแม่น้ำเลย อย่างไรก็ตามชุมชนในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเลยได้รวมตัวกันเพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในชุมชนของตนเอง เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการทรัพยากรในลุ่มแม่น้ำเลย และพยายามสะท้อนให้เห็นถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ว่าการพัฒนามีผลกระทบต่อชุมชนอย่างไร จากการสรุปทฤษฎีการดำเนินงานร่วมกันของกลุ่ม/องค์กรชุมชน พบว่ากลุ่มและองค์กรต่างๆ เกิดขึ้นในพื้นที่ แต่ละกลุ่มไม่มีเป้าหมายร่วมกัน โดยเป็นการรวมตัวเพื่อภารกิจใดภารกิจหนึ่งเท่านั้นไม่มีความต่อเนื่องในการดำเนินงาน ด้านคณะกรรมการกลุ่มที่ตั้งขึ้นก็ไม่ทราบบทบาทหน้าที่ของตนเองว่ามีบทบาทอย่างไรทำให้ตัวแทนกลุ่มหรือตัวแทนชุมชนที่ได้รับมอบหมายหน้าที่ต้องทำงานอย่างหนัก นอกจากนี้ชุมชนขาดการเรียนรู้ถึงสถานการณ์จริงที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลง ขาดการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่มีการเพิ่มพูนความรู้ร่วมกันทั้งความรู้ภายในและภายนอก ไม่มีการสะท้อนคิดร่วมกัน การพัฒนาบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชุมชนไม่มีอำนาจในการตัดสินใจหรือเลือกวิถีปฏิบัติที่เหมาะสม การคงไว้ซึ่งการปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพไม่มีความต่อเนื่องและขาดการเชื่อมโยงเครือข่ายของชุมชนในลุ่มน้ำ ปัญหาที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนไม่มีพลังอำนาจที่จะทำให้บุคคล ชุมชนมีความเข้มแข็งและมีความมั่นใจที่จะปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาอย่างมีพลังเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำที่อยู่บนฐานนิเวศวัฒนธรรมของชุมชน

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษายุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบท และสภาพปัญหาการจัดการทรัพยากรของชุมชน ปัจจัยที่กำหนดพลังอำนาจชุมชน และสร้างยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน เพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม และประเมินผลยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรแม่น้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบท สภาพปัญหาการจัดการทรัพยากรของชุมชนในการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลย และปัจจัยที่กำหนดพลังอำนาจชุมชนในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำบนฐานนิเวศวัฒนธรรม
2. เพื่อสร้างยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม
3. เพื่อประเมินผลยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ซึ่งใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative research) และเชิงปริมาณ (Quantitative research) แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การศึกษาบริบท สภาพปัญหาการจัดการทรัพยากรของชุมชนในการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลย และศึกษาปัจจัยที่กำหนดพลังอำนาจชุมชนในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำบนฐานนิเวศวัฒนธรรม

การศึกษาวิจัยในระยะนี้มุ่งศึกษาบริบท ระบบนิเวศ และวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำเลย และศึกษาสภาพปัญหาการจัดการทรัพยากรของชุมชนในลุ่มแม่น้ำเลย และศึกษาปัจจัยที่กำหนดพลังอำนาจชุมชนในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำบนฐานนิเวศวัฒนธรรมมีรายละเอียดดังนี้ กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัย หน่วยวิเคราะห์เป็นชุมชนในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเลย กลุ่มเป้าหมายคือ ตัวแทนกลุ่ม/องค์กรชุมชน ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเลย ประกอบด้วย กลุ่มองค์กร/ชุมชนในลุ่มแม่น้ำเลย จำนวน 12 องค์กร/ชุมชน ผู้ให้ข้อมูลจำนวน 135 คน ให้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน (Documentary study) โดยค้นคว้ารวบรวมข้อมูลที่เป็นข้อมูลทุติยภูมิหรือข้อมูลมือสอง (Secondary data) จากการค้นคว้าเอกสารและงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในลุ่มแม่น้ำเลย 2) การศึกษาข้อมูลภาคสนาม (Field

study) เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus group) การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ

ระยะที่ 2 สร้างยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม

การศึกษาวิจัยในระยะนี้มุ่งศึกษาการสร้างยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม ผู้วิจัยคัดเลือกชุมชนที่จะศึกษาจากข้อมูล ประกอบด้วย

- 1) บ้านศรีเจริญ ตำบลเลยวังไสย์ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย
- 2) บ้านโนนสว่าง ตำบลหนองคัน อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย
- 3) บ้านเชียงคาน ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย
- 4) บ้านกลาง ตำบลปากตม อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

ผู้ให้ข้อมูลได้แก่ ผู้นำชุมชน ตัวแทนชุมชน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรชุมชน เครื่องมือการวิจัยใช้การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างยุทธศาสตร์ จำนวน 2 ครั้งที่ 1 จำนวน 21 คน ครั้งที่ 2 จำนวน 27 คน การกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ใช้ SWOT Analysis ในการวิเคราะห์สถานะภายในและสภาพการณ์แวดล้อมภายนอก ใช้เครื่องมือ 7S Model วิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็งภายใน และใช้ PEST Model วิเคราะห์ปัจจัยภายนอกและร่วมกันกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ ด้วยเครื่องมือ SWOT analysis TOWS Matrix และประเมินความเป็นไปได้ของยุทธศาสตร์ โดยใช้กระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อตัดสินใจเลือกยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรในลุ่มแม่น้ำเลย โดยนักวิจัยและชุมชนเป้าหมายร่วมกันวิเคราะห์ความเหมาะสมและประเมินความเป็นไปได้ในการดำเนินการตามยุทธศาสตร์

ระยะที่ 3 ทดลองและประเมินผลยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม มี 2 ขั้นตอน

ขั้นตอนที่ 1 ทดลองการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม การปฏิบัติการเพื่อเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน

โดยใช้โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือการเสริมสร้าง การเรียนรู้และการใช้ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการ จัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ

ขั้นตอนที่ 2 ประเมินการทดลองยุทธศาสตร์การ เสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่ม แม่น้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม เมื่อชุมชนเป้าหมายทั้ง 4 ชุมชนได้มีการดำเนินโครงการวิจัย ผู้วิจัยได้จัดเวทีประเมิน การทดลองยุทธศาสตร์ โดยมีกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้นำ ชุมชน กรรมการชุมชน และผู้ที่มีปฏิบัติงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ การจัดการทรัพยากรในชุมชน ประกอบด้วยตัวแทนจาก ชุมชน ๆ ละ 10 คนรวมทั้งหมด 40 คน วิธีการใช้การประชุม เติงปฏิบัติการ ในกระบวนการประเมินผู้วิจัยมีวิธีการ ประเมินใน 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) ใช้แบบประเมินผลการ ทดลองยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน 2) กิจกรรมการสะท้อนบทเรียนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใน ชุมชนหลังการปฏิบัติการ

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาบริบท สภาพปัญหาการ จัดการทรัพยากรของชุมชนในการจัดการทรัพยากรลุ่ม แม่น้ำเลย และศึกษาปัจจัยที่กำหนดพลังอำนาจชุมชน ในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำบนฐานนิเวศวัฒนธรรม

พบว่าลุ่มแม่น้ำเลยจัดอยู่ในลุ่มน้ำขนาดกลาง ซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของลุ่มน้ำโขง ครอบคลุมพื้นที่ 2 จังหวัด ได้แก่จังหวัดเลยและจังหวัดเพชรบูรณ์ พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ใน พื้นที่จังหวัดเลย คิดเป็นร้อยละ 34 ของพื้นที่จังหวัดเลย ลำน้ำสายหลักมีความยาวประมาณ 293 กิโลเมตร ขอบเขต ครอบคลุม 320 หมู่บ้าน 45 ตำบล 11 อำเภอ แบ่งลักษณะ ภูมิประเทศเป็น 3 เขต ได้แก่ 1) เขตภูเขาสูง ได้แก่ บริเวณ อำเภอกู่เรือ อำเภอกุหลาบ 2) เขตที่ราบเชิงเขา อยู่บริเวณ ทางทิศใต้และทิศตะวันออก ได้แก่ อำเภอกุหลาบ อำเภอนา ด่วง อำเภอผาขาว อำเภอเอราวัณ และ อำเภอหนองหิน และ 3) เขตที่ราบลุ่ม อยู่บริเวณแม่น้ำเลย และลุ่มแม่น้ำโขง ได้แก่ บริเวณอำเภอวังสะพุง อำเภอเมืองเลย อำเภอเชียงคาน มี ลักษณะภูมินิเวศ ได้แก่ นิเวศแบบภู นิเวศแบบโคก นิเวศทุ่ง นิเวศลำน้ำ นิเวศกุด/หลง วัฒนธรรมประเพณีของคนลุ่ม

แม่น้ำเลยมีความหลากหลายและมีเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่ แตกต่างกันไป ประเพณีส่วนใหญ่ในลุ่มแม่น้ำเลยจะเกิด จากความเชื่อและค่านิยมของชุมชน และสิ่งที่มีอิทธิพลต่อ การดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ รวมทั้งอิทธิพลของ ศาสนาพุทธที่มีต่อคนในชุมชน

สภาพปัญหาด้านทรัพยากรของชุมชนในลุ่มแม่น้ำ เลย ได้แก่ การบุกรุกพื้นที่ป่าสาธารณะ แหล่งอาหารใน ธรรมชาติลดลง ช้างป่าเข้ามาทำลายพืชผลทางการเกษตร การใช้สารเคมีเพื่อการเกษตร การไถพรวนดินในพื้นที่ลาดชัน เพื่อการทำเกษตร การขาดแคลนน้ำในการเกษตร ชุมชนมี ความเสี่ยงต่อการเกิดภัยพิบัติดินถล่มและน้ำป่าไหลหลาก ในชุมชน วังน้ำในแม่น้ำเลยหรือแหล่งน้ำเกิดการตื้นเขิน การ ทิ้งน้ำเสียลงในแม่น้ำเลย ปัญหาตลิ่งพังทลาย พื้นที่ลุ่มต่ำจะ มีภาวะน้ำท่วม ปัญหาการจัดการขยะในชุมชน และปัญหา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและการพัฒนาในลุ่มน้ำที่ ชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนา ด้านการจัดการทรัพยากร ในลุ่มแม่น้ำเลย พบว่า ชุมชนในลุ่มแม่น้ำเลยมีการจัดการ ทรัพยากรของชุมชน ที่หลากหลายเช่น การจัดการป่าชุมชน การจัดการแหล่งน้ำชุมชน การสร้างจิตสำนึกโดยการใช้ ประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิม การจัดการพื้นที่เกษตรกรรม การ สร้างจิตสำนึกและสร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชน การเพิ่มคุณค่าและมูลค่าทรัพยากร การฟื้นฟูวัฒนธรรม ท้องถิ่น และการจัดการขยะ ซึ่งการจัดการสามารถแบ่ง ออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1) การจัดการตามระบบความเชื่อ ดั้งเดิม 2) การจัดการตามประเพณีท้องถิ่น 3) การจัดการโดย การประยุกต์ประเพณีทางพุทธศาสนา และ 4) การจัดการ โดยใช้กติกาชุมชนหรือข้อตกลงของชุมชน

ด้านสภาพปัญหาการจัดการทรัพยากรของชุมชน พบปัญหาดังต่อไปนี้ ด้านข้อมูลและสถานการณ์ของชุมชน ด้านการค้นหาและพัฒนาศักยภาพของชุมชน ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ด้านการจัดการเชิงสถาบันของชุมชน ด้านการวางแผนและการจัดการทรัพยากร ด้านการสร้าง การเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชน ด้านการบูรณาการการ ดำเนินงานและไม่รู้ขอบเขตการจัดการทรัพยากรของชุมชน และด้านการพัฒนาเพื่อสร้างเศรษฐกิจชุมชน โดยมีปัจจัยที่

กำหนดพลังอำนาจชุมชนในการจัดการทรัพยากร และองค์ประกอบต่างๆ ที่มีผลต่อกระบวนการคิด การวิเคราะห์ และการตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำของชุมชน ได้แก่ การมอบหมายบทบาทหน้าที่ การรับรู้สถานการณ์ ปัญหา การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ทักษะและองค์ความรู้ การมีส่วนร่วมของชุมชน ลักษณะทางภูมิณีเวศหรือภูมิศาสตร์ของชุมชน ลักษณะของวัฒนธรรมและประเพณี อำนาจหรือขอบเขตในการจัดการทรัพยากรของชุมชน การจัดการทรัพยากรที่สอดคล้องกับสถานการณ์และช่วงเวลาของชุมชน และการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างชุมชน

2. ผลการสร้างยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม

ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม มีวิสัยทัศน์ว่า ชุมชนในลุ่มน้ำเลยมีความรู้ มีทักษะ และมีความสามารถตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำเลยที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมของชุมชน มีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างให้ชุมชนท้องถิ่นในลุ่มน้ำเลยมีความรู้ มีทักษะ มีความสามารถในการตัดสินใจจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยใช้การเรียนรู้ ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานองค์ความรู้สมัยใหม่ ที่อยู่บนฐานวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งการจัดการทรัพยากรจะต้องอยู่บนฐานของการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ตามแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม มี 8 ประเด็นยุทธศาสตร์ได้แก่ 1) การเพิ่มประสิทธิภาพและความสามารถของคณะกรรมการชุมชนในการจัดการทรัพยากร 2) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อจัดการทรัพยากรในชุมชนและส่งเสริมการจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรชุมชนแบบมีส่วนร่วม 3) การเสริมสร้างการเรียนรู้และการใช้ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมความเชื่อของชุมชน 4) การพัฒนาเครือข่ายชุมชนและเชื่อมโยงเครือข่ายชุมชนเพื่อเสริมหนุนการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำเลยโดย

ชุมชน 5) ยุทธศาสตร์การเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการทรัพยากรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน 6) การเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการทรัพยากรโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ 7) การจัดการความรู้การจัดการทรัพยากรโดยชุมชนและพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน 8) การพัฒนาระบบการติดตามประเมินผลการจัดการทรัพยากรของชุมชน

โดยยุทธศาสตร์ฯ ทั้ง 8 ยุทธศาสตร์มีค่าความเหมาะสมและมีความเป็นไปได้มากกว่า 3.50 ทุกยุทธศาสตร์ โดยมียุทธศาสตร์ที่ 3 การเสริมสร้างการเรียนรู้และการใช้ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมความเชื่อของชุมชนมีความเหมาะสมและมีความเป็นไปได้มากที่สุดทั้ง 3 กลยุทธ์ ได้แก่ กลยุทธ์ที่ 1 เสริมสร้างการเรียนรู้ให้กับคณะกรรมการชุมชนและประชาชนด้านการจัดการทรัพยากรชุมชนมีค่าความเหมาะสมอยู่ที่ 4.37 ซึ่งมีความเหมาะสมมาก และมีระดับความเป็นไปได้ในระดับมากที่สุด ที่ 4.67 ซึ่งมีความเหมาะสมมากที่สุด ส่วนกลยุทธ์ที่ 2 ค้นหาความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยกระบวนการวิจัยของชุมชน มีค่าความเหมาะสมอยู่ที่ 4.48 ซึ่งมีความเหมาะสมมาก และมีระดับความเป็นไปได้ในระดับมากที่สุด ที่ 4.81 ซึ่งมีความเหมาะสมมากที่สุด และกลยุทธ์ที่ 3 ส่งเสริมการใช้ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมความเชื่อของชุมชนมีความเป็นไปได้มากที่สุด มีค่าความเหมาะสมอยู่ที่ 4.48 ซึ่งมีความเหมาะสมมาก และมีระดับความเป็นไปได้ในระดับมากที่สุด ที่ 4.78 ซึ่งมีความเหมาะสมมากที่สุด

3. ผลการทดลองและประเมินผลยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม

การทดลองการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรมเป็นกระบวนการตัดสินใจเลือกยุทธศาสตร์ร่วมกันระหว่างนักวิจัยและชุมชนโดยมีชุมชนเป้าหมาย 4 ชุมชน ได้แก่ 1) บ้านศรีเจริญ ตำบลเลยวังไสย์ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย 2) บ้านโนนสว่าง ตำบลหนองคัน อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย

3) บ้านเชียงคน ตำบลเชียงคน อำเภอเชียงคน จังหวัด
เลย 4) บ้านกลาง ตำบลปากตม อำเภอเชียงคน จังหวัดเลย
โดยผู้วิจัยและชุมชนร่วมกันคัดเลือกประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3
การเสริมสร้างการเรียนรู้และการใช้ความรู้ ภูมิปัญญา
ท้องถิ่นเพื่อการจัดการทรัพยากรน้ำที่สอดคล้องกับ
วัฒนธรรมความเชื่อของชุมชน ซึ่งเลือกใช้กลยุทธ์ที่ 2 การ
ค้นหาความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยกระบวนการวิจัย
ของชุมชน และกลยุทธ์ที่ 3 การส่งเสริมการใช้ความรู้ภูมิ
ปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการทรัพยากรน้ำที่สอดคล้อง
กับวัฒนธรรมความเชื่อของชุมชน โดยในการทดลองการ
เสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรน้ำ
แม่ข่ายบนฐานนิเวศวัฒนธรรม ชุมชนทั้ง 4 ชุมชน โดยใช้
งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือการเสริมสร้างการเรียนรู้
และการใช้ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการ
ทรัพยากรน้ำ มีกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน
(Community Empowerment Process Model) ดังนี้ 1) การ
เรียนรู้สถานการณ์จริงของชุมชน 2) การค้นหาสาเหตุหรือ
เงื่อนไขที่นำไปสู่ภาวะไร้อำนาจ 3) การสร้างความตระหนัก
4) การกำหนดประเด็นเชิงยุทธศาสตร์ 5) การตัดสินใจเลือก
ยุทธศาสตร์ 6) การสร้างพลังให้กับคนหรือแกนนำในชุมชน
7) การปฏิบัติที่เหมาะสม 8) การสรุปบทเรียน จาก
กระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน (Community
Empowerment Process Model) ทำให้มีการดำเนินงาน
โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นใน 4 ชุมชน เมื่อชุมชนดำเนินการ
วิจัยเสร็จสิ้น มีผลการประเมินการทดลองใช้ยุทธศาสตร์การ
เสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรน้ำ
แม่ข่ายบนฐานนิเวศวัฒนธรรม พบว่าชุมชนมีพลังอำนาจ
เพิ่มขึ้นในทุกด้าน ได้แก่ 1) ด้านการแสดงออกของสมาชิกใน
ชุมชน 2) ด้านโครงสร้างคณะกรรมการหรือคณะทำงานของ
ชุมชน 3) ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน 4) ด้านการกำหนด
เป้าหมายและการจัดทำแผนการจัดการทรัพยากร 5) ด้าน
การเรียนรู้ภูมินิเวศ วัฒนธรรมและประเพณี 6) ด้านอำนาจ
และขอบเขตการจัดการทรัพยากรของชุมชน 7) ด้านการ
แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร จากการประเมินผลการทดลองใช้
ยุทธศาสตร์ พบว่า การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร มีระดับ

การปฏิบัติการมากที่สุดซึ่งจะนำไปสู่การจัดการทรัพยากร
ของชุมชน และยิ่งพบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสิ่งที่
แสดงออกถึงการมีอำนาจของชุมชนในการจัดการทรัพยากร
ของชุมชน โดยยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน
เพื่อการจัดการทรัพยากรน้ำแม่ข่ายบนฐานนิเวศ
วัฒนธรรม จะเป็นเครื่องมือสำคัญนำไปสู่การจัดการ
ทรัพยากรน้ำแม่ข่ายบนฐานนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนใน
กลุ่มแม่ข่าย

อภิปรายผล

ผู้วิจัยนำเสนอการอภิปรายผล 2 ประเด็น ดังนี้

1. ผลการศึกษาสภาพปัญหาการจัดการ ทรัพยากรของชุมชนในกลุ่มแม่ข่ายเลย และปัจจัยที่ กำหนดพลังอำนาจชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำ บนฐานนิเวศวัฒนธรรม

สภาพปัญหาการจัดการทรัพยากรของชุมชนในการ
จัดการทรัพยากรน้ำ ได้แก่ ปัญหาด้านข้อมูลและ
สถานการณ์ของชุมชน ด้านการค้นหาและพัฒนาศักยภาพ
ของชุมชน ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ด้านการจัดการ
เชิงสถาบันของชุมชน ด้านการวางแผนการจัดการทรัพยากร
ด้านการสร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชน ด้านการ
บูรณาการการดำเนินงาน และไม่รู้ขอบเขตการจัดการ
ทรัพยากรของชุมชน และด้านการพัฒนาเพื่อสร้างเศรษฐกิจ
ชุมชน ทั้งนี้เนื่องจาก ชุมชนในกลุ่มแม่ข่ายไม่ได้นำข้อมูล
ของชุมชนที่รอบด้านมาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์และ
ตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรชุมชน รวมทั้งไม่มี
กระบวนการทบทวนสถานการณ์ที่มีผลกระทบต่อชุมชน
อย่างต่อเนื่องและเป็นปัจจุบัน ส่วนการจัดการทรัพยากรของ
ชุมชนยังไม่สามารถนำทุนทางสังคมชุมชนมาใช้เป็น
เครื่องมือในการจัดการทรัพยากรและสร้างการมีส่วนร่วมของ
สมาชิกของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการจัดการ
ทรัพยากรของชุมชนไม่มีการจัดการการองค์กรอย่างเป็น
ระบบเป็นเพียงคณะกรรมการในการดำเนินกิจกรรมนั้นๆ
เพียงชั่วคราวขาดความต่อเนื่อง และไม่มีการวางแผนการ
ดำเนินงานที่เป็นรูปธรรม การดำเนินงานด้านการจัดการ
ทรัพยากรที่ผ่านมายังขาดการสร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิก

ในชุมชนถึงผลที่เกิดขึ้นจากการจัดการทรัพยากรของชุมชน เพื่อสร้างสำนึกร่วมของชุมชน ทั้งนี้การจัดการทรัพยากรของชุมชนยังไม่สามารถสร้างความร่วมมือของหน่วยงานในระดับทั้งท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรของชุมชนซึ่งอาจเป็นผลมาจากการไม่รู้ขอบเขตในการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชน และในสถานการณ์ปัจจุบันที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ ชุมชนยังไม่สามารถนำทุนทางสังคมของชุมชน และการจัดการทรัพยากรมาเป็นเครื่องมือในการสร้างเศรษฐกิจได้

โดยมีปัจจัยที่กำหนดพลังอำนาจชุมชนในการจัดการทรัพยากรที่มีผลต่อกระบวนการคิด การวิเคราะห์ และการตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำของชุมชน ซึ่งปัจจัยเหล่านั้นได้แก่ การมอบหมายบทบาทหน้าที่ การรับรู้สถานการณ์ปัญหา การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ทักษะและองค์ความรู้ การมีส่วนร่วมของชุมชน ลักษณะทางภูมิณีหรือภูมิศาสตร์ของชุมชน ลักษณะของวัฒนธรรมและประเพณี อำนาจหรือขอบเขตในการจัดการทรัพยากรของชุมชน การจัดการทรัพยากรที่สอดคล้องกับสถานการณ์และช่วงเวลาของชุมชน และการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของอดัมสัน (Dave Adamson (2010) ที่อธิบายว่าปัจจัยที่มีผลต่อการเสริมสร้างพลังอำนาจ ได้แก่ ความสามารถของชุมชน ความสามารถของสมาชิกในการตัดสินใจที่มีผลกระทบต่อชุมชน ความหลากหลายของทักษะของคนในชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง คุณภาพของการวิเคราะห์และความเข้าใจในปัญหาที่เกิดขึ้น ความร่วมมือกับหน่วยงานระดับท้องถิ่น กระบวนการออกแบบและวางแผนการดำเนินงาน และการกำหนดบทบาทชุมชนในการควบคุมการพัฒนาและกำกับทักษะชุมชน ซึ่งเงื่อนไขที่เป็นการส่งเสริมเกื้อหนุนและเหนี่ยวนำการเสริมสร้างพลังอำนาจ คือ การไม่ได้รับความเป็นธรรม การสำนึกในความเป็นเจ้าของทรัพยากรทรัพยากรธรรมชาติ การรวมกลุ่มของแกนนำ การสนับสนุนจากครอบครัว การมีเครือข่ายทางสังคม การมีผลงานของแกนนำ (ศุจดาสมพงษ์, 2552) การประเมินผลโดยการใช้ข้อมูลย้อนกลับ

เป็นกลยุทธ์ในการเสริมสร้างพลังอำนาจ และปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จการเสริมสร้างพลังอำนาจ ได้แก่ ความตระหนัก ความผูกพันตกลงร่วมกัน การเรียนรู้ข้อมูลข่าวสาร การศึกษา ความคาดหวัง ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และการมีความคิดเชิงบวกต่อการมีส่วนร่วม (บัณฑิต ชุนสิทธิ์, 2553) องค์ประกอบด้านคุณค่าและความหมายของงานที่ทำ (Meaning) ความเชื่อในความสามารถที่จะทำงาน (Competence) ความมีอิสระที่จะปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงการทำงานได้ดีขึ้นด้วยตนเอง (Self-determination) และความเชื่อว่าการทำงานในหน้าที่จะมีอิทธิพลต่อความสำเร็จหรือความก้าวหน้า (Impact) มีของกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญ ได้แก่ การรับรู้และตระหนักในปัญหา การวิเคราะห์ปัญหา การกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา การดำเนินการแก้ไขปัญหา และการประเมินผลการแก้ไขปัญหา การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนในระดับท้องถิ่นต้องเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน (ธีรยุทธ อุตมพร, 2551) ซึ่งจะก่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปันให้ความร่วมมือกันในชุมชน (อังกูร จำเริญสาร, 2551) โดยการจัดการทรัพยากรในมิติทางสังคม ที่ใช้ความสัมพันธ์ในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน มีการวางกฎ ระเบียบ เพื่อให้การจัดการเป็นไปอย่างทั่วถึง และยุติธรรม ในลักษณะที่เกื้อกูลและแบ่งปันกันตามวัฒนธรรมชุมชน และชุมชนต้องมีการพัฒนาศักยภาพในการจัดการทรัพยากร และดำรงรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สอดคล้องกับการจัดการทรัพยากรของชุมชน ที่เน้นการกระตุ้นให้ผู้นำชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความพร้อมและศักยภาพในการพัฒนาระบบการจัดการทรัพยากรแบบพึ่งตนเอง ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชน (กิตติชัย รัตนะ, 2552)

2. ผลการสร้างยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม

ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน จะเป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนเกิดการวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการจัดการทรัพยากรของชุมชน และมีการนำเสนอข้อมูลและสถานการณ์ของชุมชน รวมทั้งปัจจัยที่มี

ผลต่อการจัดการทรัพยากรของชุมชนที่ทำให้ชุมชนไม่มีอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชน และชุมชนเองต้องคำนึงโครงสร้างการจัดการในเชิงองค์กรชุมชนในลักษณะของคณะกรรมการที่จะต้องมีการมอบหมายบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน โดยคณะกรรมการนั้นจะต้องมีศักยภาพทั้งด้านความรู้และทักษะที่เหมาะสมกับการจัดการทรัพยากรของชุมชน โดยการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรชุมชนที่มีลักษณะเป็นสาธารณะของชุมชนจะต้องสร้างการมีส่วนร่วมตั้งแต่กระบวนการคิด การวางแผน การปฏิบัติการ การรับประโยชน์และการประเมินผล นอกจากนี้ยังต้องมีเครือข่ายที่ช่วยเสริมหนุนการจัดการของชุมชน และในสถานการณ์ที่จังหวัดเลยเป็นจังหวัดแห่งการท่องเที่ยว ชุมชนเองมองว่าชุมชนจะต้องมีการพัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนอันได้แก่ ทุนทางธรรมชาติ ทุนทางวัฒนธรรมประเพณี และทุนทางปัญญา โดยการสร้างเรียนรู้ให้กับชุมชนเพื่อให้เป็นชุมชนแห่งการท่องเที่ยวที่สามารถสร้างเศรษฐกิจให้กับชุมชนได้ ซึ่งจะทำให้เกิดสำนึกร่วมของชุมชน และในยุคโลกาภิวัตน์ที่มีความเจริญเติบโตทางเทคโนโลยีสารสนเทศชุมชนเองจะต้องมีความสามารถนำเทคโนโลยีเหล่านั้นมาเป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับสถานการณ์ของชุมชน ซึ่งการจัดการทรัพยากรของชุมชนจำเป็นต้องมีการจัดการความรู้และพัฒนาเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายในระดับท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง และมีการติดตามประเมินผลที่สร้างสรรค์เพื่อสร้างพลังอำนาจให้ชุมชนได้มีการจัดการทรัพยากรของชุมชนที่อยู่บนฐานนิเวศวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งยุทธศาสตร์ทั้ง 8 ประเด็นจะเป็นวิธีการเพื่อให้บรรลุจุดหมายถึงเป้าหมาย เป็นมาตรการสำคัญในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้สามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของสภาวะต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม (ชูชัยศรชานี และวรวงศมา ผลประเสริฐ, 2557) เป็นการเชื่อมโยงของความคิด ความตระหนัก ทัศนคติ ประสิทธิภาพ เป้าหมาย ความชำนาญการ ความทงจำ การรับรู้ และความคาดหวัง ที่นำไปสู่แนวปฏิบัติ (กิตติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์, 2551) ที่เน้นการพัฒนาอย่างบูรณาการที่เอาชุมชนท้องถิ่น

เป็นตัวตั้ง (ประเวศ วะสี, 2555) เป็นกระบวนการพัฒนาคนที่มีลักษณะค่อยเป็นค่อยไปและมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา มีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะเกิดขึ้นได้เมื่อบุคคลได้รับความไว้วางใจ มีส่วนร่วม มีการติดต่อสื่อสาร มีการพัฒนาสมรรถนะในตัวเอง (Vogt & Murrell, 1990) โดยพลังอำนาจระดับบุคคลจะเชื่อมต่อกับระดับชุมชนในการพัฒนาความสามารถของคนที่จะจัดการให้เกิดการกระทำและการสนับสนุนทางสังคม ซึ่งการเสริมสร้างพลังอำนาจได้แก่ ด้านการจูงใจ (Motivation) และกระบวนการลงมือปฏิบัติ (Performance) มีกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน (Community Empowerment Process Model) ดังนี้ 1) การเรียนรู้สถานการณ์จริงของชุมชน (Discovering reality) 2) การค้นหาสาเหตุหรือเงื่อนไขที่นำไปสู่ภาวะไร้อำนาจ (Finding causes or conditions that lead to powerlessness) 3) การสร้างความตระหนัก (Critical reflection) 4) การกำหนดประเด็นเชิงยุทธศาสตร์ (Define strategic issues) 5) การตัดสินใจเลือกยุทธศาสตร์ (Strategic decision making) 6) การสร้างพลังให้กับคนหรือแกนนำในชุมชน (Empowerment for people or leaders in the community) 7) การปฏิบัติที่เหมาะสม (Appropriate practice) 8) การสรุปบทเรียน (Lesson summary) ซึ่งกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจจะทำให้เกิดพลังอำนาจทั้งในระดับบุคคล ระดับองค์กร และระดับชุมชน (Lord, 1991) และสอดคล้องกับ Kinlaw ที่ได้อธิบายการสร้างพลังอำนาจต้องเริ่มจากการวางแผน การดำเนินการ และการประเมินผลที่ต่อเนื่อง โดยมีสารสนเทศนำเข้าคือ ความหมาย สิ่งตอบแทน กลุ่มเป้าหมาย กลยุทธ์ การควบคุม การกำหนดบทบาท และหน้าที่ (Kinlaw, 1995) ซึ่ง Tracy ก็ให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบ อำนาจหน้าที่ มาตรฐานความเป็นเลิศ การฝึกอบรมและการพัฒนา การให้ความรู้และข้อมูล ข่าวสาร การให้ข้อมูลย้อนกลับ การรับรู้ ความไว้วางใจ การรับรู้ต่อความล้มเหลว และการให้ความเคารพ (Tracy, 1990) จากที่กล่าวมาข้างต้นจะนำสู่การเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชน

สรุปผลการวิจัย

ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างให้ชุมชนในลุ่มแม่น้ำเลยมีความรู้ มีทักษะ และมีความสามารถตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรในลุ่มแม่น้ำเลยที่สอดคล้องวิถีวัฒนธรรมของชุมชน โดยกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาและเพิ่มพลังความสามารถของคน กลุ่มคนและชุมชนในการทำงานให้เพิ่มมากขึ้นอย่างสร้างสรรค์ด้วยความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง มองเห็นศักยภาพของตน นำไปสู่ความสามารถในการตัดสินใจอย่างมีอิสระ เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชน เช่น การอนุรักษ์ และฟื้นฟูอาหารท้องถิ่น การจัดการป่าชุมชน และการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำให้เกิดการอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากร และสร้างเศรษฐกิจฐานรากให้กับชุมชน ซึ่งทำให้ชุมชนมีความมั่นคงทางด้านอาหาร ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน นำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1. จากผลการศึกษาสภาพปัญหาการจัดการทรัพยากรของชุมชน ซึ่งได้แก่ ปัญหาด้านข้อมูลและสถานการณ์ของชุมชน การค้นหาและพัฒนาศักยภาพของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการเชิงสถาบันของชุมชน การวางแผน การจัดการทรัพยากร การสร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชน การบูรณาการ ขอบเขตการจัดการทรัพยากรของชุมชน และการพัฒนาเพื่อสร้างเศรษฐกิจชุมชน ผู้วิจัยเสนอว่าชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม สำนักงานชลประทาน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ จะต้องมีการจัดทำโครงการและกิจกรรมที่ช่วยในการแก้ไขปัญหาของชุมชนในแต่ละด้านอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องสภาพบริบทของชุมชน

2. จากผลการศึกษาปัจจัยที่กำหนดพลังอำนาจชุมชนในการจัดการทรัพยากร และองค์ประกอบต่างๆ ที่มีผล

ต่อกระบวนการคิด การวิเคราะห์ และการตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำของชุมชน ผู้วิจัยเสนอว่าชุมชนและหน่วยงานเกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม สำนักงานชลประทาน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ จะต้องสร้างการเรียนรู้ให้ชุมชนได้ตระหนักให้เห็นถึงความสำคัญของปัจจัยเหล่านี้เพื่อให้ชุมชนมีพลังอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชน

3. จากผลการทดลองใช้ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรมที่พบว่า การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร มีระดับการปฏิบัติการมากที่สุด ผู้วิจัยเสนอว่าชุมชนและหน่วยงานเกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม สำนักงานชลประทาน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ จะต้องสร้างการเรียนรู้เพื่อทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสถานการณ์ ข้อมูล ความรู้ กับชุมชนและเครือข่าย เพื่อนำมาปรับใช้ในการจัดการทรัพยากรของชุมชน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. จากสถานการณ์และสภาพปัญหาของชุมชนที่เกิดขึ้นในลุ่มแม่น้ำเลย ควรทำวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการติดตามและประเมินผลแบบเสริมพลังเพื่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรของชุมชนเกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน

2. จากผลการประเมินการทดลองใช้ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม ที่พบว่า การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร มีระดับการปฏิบัติการมากที่สุด ซึ่งจะนำไปสู่การจัดการทรัพยากรของชุมชน ดังนั้นควรทำวิจัยเรื่องรูปแบบการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการทรัพยากรของชุมชน

3. จากผลการประเมินยุทธศาสตร์การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรลุ่มแม่น้ำเลยบนฐานนิเวศวัฒนธรรม พบว่า กลยุทธ์ที่ 2 การค้นหาความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยกระบวนการวิจัยของชุมชน มีความเหมาะสมในระดับมาก และมีระดับความเป็นไปได้ในระดับมากที่สุด ดังนั้นจึงควรมีการวิจัยเรื่องรูปแบบการ

ประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนในการจัดการทรัพยากรกลุ่มน้ำ

4. ในสถานการณ์ปัจจุบันที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ ที่ชุมชนยังไม่สามารถนำทุนทางสังคมของชุมชนและการจัดการทรัพยากรมาเป็นเครื่องมือในการสร้างเศรษฐกิจ ดังนั้นจึงควรทำวิจัยเรื่องการเพิ่มประสิทธิภาพจัดการทรัพยากรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน

เอกสารอ้างอิง

กิติชัย รัตนะ. (2552). *รูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำลำปะทาว*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุล. (2551). *หลักและวิธีการสังคมสงเคราะห์* 3. กรุงเทพฯ: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ชูชัย ศรธานี และ วราภรณ์ ผลประเสริฐ. (2557). *เอกสารหน่วยที่ 2 ระดับของกลยุทธ์และการกำหนดจุดมุ่งหมายขององค์กร*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมวิราช.

ธีรยุทธ อุดมพร. (2551). *การจัดการทรัพยากรน้ำท้องถิ่นอย่างยั่งยืนของกลุ่มน้ำสงครามโดยใช้การจัดการตามแผนปฏิบัติการ 21* (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.

บัณฑิต ชุนสิทธิ์. (2553). *การเสริมสร้างพลังอำนาจของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในการมีส่วนร่วมบริหารจัดการสถานศึกษา* (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบริหารศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้, เชียงใหม่.

ประเวศ วะสี. (2555). *ยุทธศาสตร์ชุมชนท้องถิ่น ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: บริษัท เครล คอมพิวเตอร์ จำกัด.

ศรุตฯ สมพอง. (2552). *การเสริมสร้างพลังสตรีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำชี* (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพฯ.

อังกูร จำเริญสาร. (2551). *การพัฒนาวิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำมูลตอนล่าง* (ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.

Adamson, D. (2010). Community empowerment Identifying the barriers to purposeful citizen participation, Centre for Regeneration and Sustainable Communities, University of Glamorgan, Pontypridd, UK. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 30, 3-4.

Kinlaw, D. C. (1995). *The practice of empowerment: Making the most of human competence*. USA: Gower Publishing Limited.

Lord, J. (1991). *Lives in transition: The process of personal empowerment*. Kitchener: Centre for research and education in human services. 18-19.

Tracy, D. (1990). *10 steps to empowerment: A common-sense guide to managing people*. New York: William Morrow. 24-46.

Vogt, J. F., & Murrell, K. L. (1990). *Empowerment in organizations: How to spark exceptional performance*. San Diego: University Associates.

Zimmerman, M. A. (2000). Empowerment theory. psychological, organizational and community levels of analysis. In J. Rappaport, & E. Seidman (Eds.), *Handbook of community psychology*, (43-63). New York: Kluwer Academic/Plen.